

Návrh na udělení titulu

NOSITEL TRADICE LIDOVÝCH ŘEMESEL

Jiřina Štrunclová

RUČNÍ VÝROBA SKLENĚNÝCH FIGUREK

Osobní údaje kandidáta:

Jméno a příjmení: Jiřina Štrynclová
Narozena: 4. 2. 1958, Jablonec nad Nisou
Státní občanství: Česká republika
Adresa bydliště: Alšovice 53, 468 21 Pěnčín
Adresa pracoviště: Studio J, Kittelovo muzeum, Krásná 10, 468 21 Pěnčín
Telefon: 778 716 401
E-mail: strynclovajirina@gmail.com

Obor uchovávané řemeslné tradice: Ruční výroba skleněných figurek

Návrh předkládá:

Název organizace: Muzeum Českého ráje v Turnově, příspěvková organizace
Adresa předkladatele: Skálova 71, 51101 Turnov
Telefon: 481 322 106
Kontaktní osoba: PhDr. Jan Prostředník, PhD.
Telefon: 603 779 364
E-mail: prostrednik@muzeum-turnov.cz
Návrh zpracoval: PhDr. Vladimíra Jakouběová

V Turnově dne 8. 12. 2023

.....

I. Profesní životopis se zaměřením na péči o uchování tradic oboru.

Jiřina Štrynclová se narodila 4. února 1958 v Jablonci nad Nisou, vyrůstala v nedalekém Jistebsku a Kokoníně. Pochází z řemeslnické rodiny. Otec se živil jako kovář, se sklem pracovaly její tety. Od dětství se sklářským řemeslem setkávala nejen v rodině, ale všude v prostředí, kde žila. V rodném kraji Jiřiny Štrynclové sklářství přinášelo obživu tamním obyvatelům po mnoho generací. Po ukončení základní školy tak zamířila na Střední uměleckoprůmyslovou školu sklářskou v Železném Brodě, kam nastoupila v roce 1973. Studovala zde obor navíjení a tažení skleněných figurek pod vedením profesora Viléma Dostrašila a dílenské vedoucí Mileny Baudysové.

Kvůli dobovým kvótám se nemohla Jiřina Štrynclová věnovat studiu pedagogiky, která byla vedla sklářství jejím vysněným povoláním. Po absolvování sklářské školy v roce 1979 proto začala pracovat jako figurkářka pro podnik Železnobrodské sklo (ŽBS). Po přestěhování do Jablonce nad Nisou našla práci v podniku Vánoční ozdoby Dvůr Králové (v současnosti firma Goja), kde se věnovala foukání skleněných vánočních ozdob. Zde setrvala čtyři roky.

V roce 1993 se Jiřina Štrynclová dostala oklikou ke své vytoužené profesi – pedagogice. Stala se mistrem odborného výcviku v oboru výroby skleněných figurek na Střední škole řemesel a služeb v Jablonci nad Nisou. Přes počáteční trému zde vytrvala přes 28 let, během kterých předávala vlastní zkušenosti se sklářským řemeslem dalším generacím. Její pedagogické působení se završilo v roce 2020. A v současnosti je paní Štrynclová již v důchodu. Její práci na škole nepřebíral nikdo jiný než žačka, kterou učila na začátku své pedagogické dráhy. S výrobou skleněných figurek a předáváním řemesla však Jiřina Štrynclová neskončila.

Od roku 2021 vede Studio J v Kittelově muzeu v obci Krásná — Pěnčín, kde tvoří a předvádí tradiční technologii navíjení a tažení skleněných figurek. Organizuje zde akce spojené s předváděním tradičních sklářských technologií ve spolupráci s Mistry tradiční rukodělné výroby Libereckého kraje (Kamila Parsi Žďárská, Karel Sobotka, Zdeněk Sochor ad.). Věnuje se rovněž individuální výuce a pořádá lekce pro zájemce o tradiční řemeslo z řad široké veřejnosti. V roce 2017 obdržela ocenění Učitel roku Libereckého kraje a v roce 2020 titul Mistr tradiční rukodělné výroby Libereckého kraje.

II. Popis technologie a tvarosloví zhotovovaných výrobků, s důrazem na srovnání s obdobně zaměřenými výrobci.

Úvod

Železnobrodskými figurkami se zabývá pouze několik více či méně rozsáhlých odborných publikací, jejichž autoři ve většině rozdělují skleněné figurky podle konstrukce či technologie, užití při jejich vzniku. K tomu je třeba uvést, že se mnohdy jednotlivé způsoby prolínají, a proto není možné figurky zcela jednoznačně definovat. Podobně není možné vnímat problematiku tak, že např. tažením se vyráběly jenom jednodušší figurky na počátku jejich vývoje, zatímco modelování je zárukou jejich dokonalosti a vyspělosti. Skleněné figurky se v Evropě vyráběly ve Vídni, v Benátkách, durynské Lausche, Saské Kamenici či v Berlíně. V těchto sklářských centrech i dříve než v Železném Brodě. Ve srovnání s touto produkcí měly „železnobrodské figurky“ jiný kolorit a určení. Pokud byly se zahraniční produkcí srovnávány, byla oceňována jejich českost, lidovost, ale také srozumitelnost. Jejich tvůrci se tak vyrovnávaly se životem i konkrétními událostmi, se světem dětí i dospělých. V některých případech byly i sociálně kritické.

Ruční výroba skleněných figurek zahrnuje řadu řemeslných postupů a specifických technik, využívaných v celém výrobním procesu, které jsou závislé na zručnosti výrobce. Vzniku železnobrodských figurek předcházela ruční výroba jednoduchých skleněných špendlíků. Ty se zhotovovaly navíjením skla na pevný drát, jehož vrchní část tak byla vtavena do drobné skleněné plastiky, např. jednoduše pojatého zvířátka, hlavičky postavy, ovoce apod. Výroba těchto špendlíků vycházela z tradičních postupů užívaných na Železnobrodsku v 19. století zejména při výrobě vinutých perlí. Různobarevné špendlíky sloužily švadlenám, ale i jako ozdoba při připichování vstupenek na klopky kabátů. To byly nepochybně první miniaturní figurky vyráběné na Železnobrodsku. V následujícím období se vyráběly tyto typy figurek:

Sešívání figurky

Touto technikou vyráběné figurky využívaly práce podomáckých viklářů (navíječů). Roztavená, plastická sklovina se navíjela na drátek. Z drátku se vytvarovalo očko a takto připravené dílky sloužily jako jednotlivé součásti budoucích figurek. Primitivně modelovaná hlavička měla drátek zatavený napevno, na něj se navlékalo například tělíčko. Jednotlivé takto připravené části se potom sešily návlekovou nití. (obr. č. 1-2)

Drátkové figurky

V létě 1923 podnikl Jaroslav Brychta se svým žákem Stanislavem Halamou několik prvních pokusů s výrobou drátkových figurek. Jejich základem byla většinou střední část, tělíčko, ze které vyčnívaly v potřebných místech zatavené drátky. Na drátky se potom navlékaly další komponenty, navíjením či jednoduchým modelováním připravené části končetin doplněné navlečenými korálky apod., včetně hlavičky. Drátkové figurky byly neobvykle pevné, odolné proti rozbití. Umožňovaly změnu formy jejich pohybu bez použití kahanu, pouhým tvarováním drátků. Vývoj drátkových figurek obsáhl dosti dlouhé období let 1923–1935 a umožnil realizovat náročnější výtvarné záměry jak co do formy, tak i obsahu. (obr. č. 3)

Modelované figurky

Modelované figurky, které vyrábí paní Jiřina Štrynclová, navazují na techniku tažení, ale zdokonalují ji. Jsou to plastiky s většími nároky na modelaci, ztvárnění pohybu i povrchového řešení. Pracovní postupy nevyžadují zvláštních změn tradičního výrobního zařízení, ale více zkušeností, péče, času a patřičnou dávku výtvarného cítění. Zvládnutí náročnější techniky modelovaných figurek stejně jako jejich foukání prostupuje celým dalším vývojem tohoto sklářského odvětví až do současnosti. (obr. č. 4-5)

Tažené figurky

Postupné získávání zkušeností v oboru umožnilo vývoj figurek tažených. Při jejich tvarování bylo využito přirozeného chování roztavené skloviny. Ta se ohýbá, natahuje apod. Když se k tomuto chování přidal úmysl a předem určený záměr, byly takto vytvořeny méně náročné figurky z tažených skleněných tyčinek jednoduše zdobené kapkami jiné skloviny. Z nich se postupně i za pomoci nástrojů tvarovala malá křídélka, ouška apod. Taženým figurkám bylo i přes jejich primitivní pojetí už možné vtisknout později tak výrazně uplatněný smysl pro humor. Fantastické pojetí figurek se postupně přiklápělo ke skutečné přírodě. Byly vyráběny složitější labutě, rybičky, konkrétní zvířátka apod. (obr.č.6)

Hutnické figurky

První pokusy o masivní skleněné figurky, které byly nazývány hutnickými, se v Železném Brodě odehrály na počátku 20. století. První hutnické figurky čerpaly náměty z pohádek, uplatněny byly lidové motivy i svět zvířat. K oblíbeným patřily i postavy z Prodané nevěsty. Výroba hutnických figurek vnesla do figurkářského prostředí nový prvek, kolektivní práci. K jejich vzniku je třeba součinnosti několika sklářů, z nichž každý plní přesně vymezenou úlohu. Vývoj v oblasti hutnických figurek představuje dlouhou cestu od jednoduchých, menších prací až po velké, téměř monumentální plastiky. (obr. č. 7)

Foukané figurky

Na Železnobrodsku vyráběné foukané figurky sice vycházely z poznatků získaných v Duryňsku, ale další vývoj už nesl všechny znaky místní tvorby. Některé vzory, vytvořené na rozhraní let dvacátých a třicátých jsou součástí vyráběného sortimentu figurek až do dnešních dnů. Technologie foukání figurek dala základ pro nastartování mimořádně úspěšné výroby českých vánočních ozdob. Až do té doby byly doménou především Německou. (obr. č. 8)

Výroba železnobrodských figurek byla téměř vždy typickou podomáckou výrobou. Do systému výroby několikrát zasáhly politické či ekonomických zvraty. V 50. letech, kdy byly malé sklářské firmy, které zprostředkovávaly práci podomáckým dělníkům na Železnobrodsku znárodněny, síť podomáckých dělníků převzal národní podnik Železnobrodské sklo. Po rozpadu tohoto podniku a následné privatizaci se někteří podomáčtí dělníci osamostatnili a práci se věnují tak, jako dříve, doma v dílně, pouze odbyt si musí zajišťovat sami.

Technologie výroby tažených a modelovaných skleněných figurek

Jiřina Štrynclová ve své tvorbě kombinuje zručnost technologa, přesnost řemeslníka a cit umělce. Ve svém oboru vyniká zručností i estetickou stránkou svých výrobků. Technologicky i tvaroslovně navazuje na generace sklářů, kteří se ruční výrobě skla věnovali před ní. Podoba jejích skleněných figurek dodnes vychází z původní lidové estetiky. Přestože 20. i 21. století přinesly řadu módních trendů, kterým se figurkáři z komerčních důvodů přizpůsobovali, zůstalo toto řemeslo velmi autentické. Figurky postav a zvířat, které paní Štrynclové vznikají pod rukama, na svého tvůrce či majitele pohlíží se stejným výrazem, jako na konci 19. století., kdy se staly nedílnou součástí a ozdobou českých domácností. Figurkáři se mimo jiné řadí k tradičním betlémářům a podílí se tak na uchování živé lidové kultury České republiky.

Paní Jiřina Štrynclová se věnuje technologii navíjení a tažení skla, která vychází z tradiční sklářské produkci v oblasti Jizerských hor a Jablonecka, především z výroby vinutých a mačkaných perlí, tvarovaných ze skleněných tyčí nad sklářským kahanem. První skleněné figurky zde vznikaly spojováním skleněných perlí různých tvarů pomocí drátků nebo nití s uzlíky. Spolu se zdokonalením technologie začali skláři tvořit méně náročná zvířátka tažená z tyčového tzv. kompozitního skla. Jedná se o tradiční rukodělnou výrobu, která po stránce technické prošla pouze minimálními změnami (nahrazení benzínových kahanů plynovými, technické zlepšení dmychadel). Pracovní postup je po staletí stejný, neměnný, k drobným technickým změnám došlo pouze ve vybavení (pinzety, nůžky, aj.)

Figurkárka Jiřina Štrynclová ke své práci potřebuje stůl, na kterém je připevněn kahan. Dále zde má umístěnou sklářskou cihlu – podstavec pro odkládání barevné tyčoviny a rozpracovaného výrobku.

Při práci rovněž používá několik pinzet a destičku z nehořlavého materiálu. Na pracovním stole má skelnou vatu, do které se ukládají chladnoucí výrobky.

Práce s kahanem a skleněnými tyčemi spočívá v precizním formování a usměrňování žhavého tekutého skla. Pro dosažení požadovaných tvarů se používají techniky vinutí a tažení. Při tradičním způsobu výroby skleněných figurek je prvním krokem tvarování kuličky. (Obr. č. 9-10) Z tohoto základního tvaru následně vycházejí všechny další. Kuličku tvoří Jiřina Štrynclová historicky ověřeným způsobem navíjením skla. Ze svých dlouholetých pedagogických zkušeností ví, že naučit se vytvarovat kuličku je pro figurkáře to nejtěžší z celého postupu výroby skleněných figurek. Tvar navazující na kuličku je kapička, která se rovněž tvoří vinutím. (Obr. č. 11-12) Ze spojení navinuté kuličky a kapičky lze vytvořit jednodušší figurky — kačenku, pejska, zajíčka aj.

Složitější tvary např. čtyřnohá zvířata vytváří Jiřina Štrynclová technikou tažení. Při tvarování náročnějších tvarů a kompozic, např. figurální plastiky, které tvoří většinu její produkce, pak paní Štrynclová kombinuje obě techniky. Požadovaný tvar vzniká zahřátím dvou skleněných tyčí, z nichž jedna slouží jako základ požadované figury. Ze druhé tyče se nahřáté roztavené sklo tzv. odebírá a navíjí na základní tyč, přičemž zároveň se sklo formuje do požadovaného tvaru. Při tvarování si paní Štrynclová pomáhá pinzetami, kterými mimo jiné vytahuje jemnější části figurky, případně „štípe sklo“, tj. ukončuje návin ze skleněné tyče. Výroba jednoduché figurky anděla je zdokumentována v obrazové příloze. (Obr. č. 9-19)

Figurální plastiky nebo figurky zvířat složitějších tvarů se zhotovují z několika samostatných částí, které se následně komponují dohromady. Sklář je v případě zhotovování figurek větších rozměrů limitován šířkou plamene kahanu a musí jí velikosti jednotlivých částí přizpůsobovat. Při výrobě lidské postavy se nejprve vytvoří hlava, která se odloží na zmiňovanou cihlu. Poté řemeslník navine na skleněnou tyč trup a nohy. Když jsou hotové, přitavují se všechny části k sobě. Zásadou je dávat pozor a nenahřívat v ohni již chladnější části výrobku. Opětovné nahřátí může způsobit prasknutí, zvláště u olovnatého skla. Jeden ze složitějších postupů je dodělávání detailů tzv. za studena, kdy se menší části, například dolní části rukou, dodělávají na již vychladlou figurku. V případě tohoto postupu je důležité opět dodržet zásadu znovu nenahřívat vychladlý výrobek, který by tím praskl. Důvodem je velké pnutí, které při roztavení ve sklu vzniká. Kvůli pnutí musí také figurky pomalu vychlázdat, proto se ihned po zhotovení ukládají do skelné vaty. (Obr. č. 19)

Ideálním materiálem pro zhotovování figurek je kvůli své měkkosti olovnaté sklo. Výhodou tohoto skla je fakt, že má nižší teplotu tavitelnosti a vydrží tak dlouho tvarovatelné. Olovnaté sklo je zároveň kvůli svému lomu světla i nejhezčí na pohled. Není náhodou, že právě olovnatý křišťál proslavil v 19. století české skláře a postavil je na úroveň mistrů italských. Jeho nevýhodou je zhoršující se

dostupnost a omezení výroby kvůli možné škodlivosti. Ve světě se již téměř nepoužívá. V České republice ho v současnosti vyrábí už jen firma Preciosa v Desné, odkud paní Štrynclová materiál v celé paletě barev odebírá. Pracuje s tyčemi ze skla čirého a průhledného a tzv. opálového, které je neprůhledné. Úzké tyče olovnatého skla vycházejí z výroby v délce 60 centimetrů a s různými průměry. Pro lepší manipulovatelnost si paní Štrynclová tyče přetavením púlí.

Jiřina Štrynclová využívá převážně kahan na zemní plyn, který dosahuje požadované teploty kolem 1000 °C. Při předvádění na přenosném kahanu na akcích mimo vlastní dílnu používá kahan na propan butan. Propan butan je výhřevnější a sklář tak musí pracovat rychleji, protože sklo více „teče“. Novinkou v oblasti výroby kahanů je přidávání kyslíku, tak aby se mohla zpracovávat i tvrdá skla jako jsou například borosilikáty. Jejich výhodou je, že se dají opětovně nahřívát a po vychladnutí se s nimi dá znovu pracovat. U olovnatých skel se po několikačetném zahřátí musí počítat se zvýšeným rizikem prasknutí. I když si práci na kyslíkovém kahanu paní Štrynclová osvojila ve školní dílně, kde vyučovala, stále pracuje tradičním, i když technicky náročnějším způsobem. V zájmu bezpečnosti práce musí být dnes všechny kahany opatřeny plexisklem, které chrání obličej a oči člověka, který u nich pracuje.

Podle slov a zkušeností Jiřiny Štrynclové se stane řemeslník dobrým figurkářem tehdy, když ho v ohni sklo „poslouchá“. Zručný figurkář by měl přesně cítit žár z kahanu, znát jeho intenzitu uprostřed i na kraji ohně, a poznat, do jaké míry sklo rozpálit. Měl by vědět, jak dlouho může držet natavený materiál mimo oheň, aby se zformoval do požadované hmoty, a umět materiálem správně uhýbat. Figurkář musí mít techniku natolik osvojenou, aby mohl vyrábět i menší série výrobků přesně požadovaných rozměrů a tvarů. Výroba figurek mezi sklářskými technikami nejvíce závisí na zručnosti a invenci řemeslníka.

Tvarosloví výrobků, které paní Štrynclová nad kahanem vyrábí, navazuje na tradiční produkci, typickou pro region Pojizeří a Jablonecka. Po staletí tak zůstávají nejoblíbenějšími produkty figurky vázané na tradiční lidové obyčeje – betlémové figury (Obr. č. 14-16), Mikuláš s čertem, andělé (Obr. č. 17), figurky muzikantů (Obr. č. 16), řemeslníků, rybářů, myslivců, místních bájeslovných postav (Obr. č. 18-20) a zvířátek (Obr. č. 21-27). V některých případech figurkářka vytváří i individuální zakázky, např. figurky zobrazující různá povolání. Figury, zvířata a složitější tvary, které mají mít určité proporce a odpovídat v rámci možností realitě (Např. obr. č. 23), si paní Štrynclová předkresluje. Ve srovnání s obdobně zaměřenými výrobci vyniká ve tvorbě drobnějších předmětů, jejichž výroba je technicky velmi náročná.

Paní Jiřina Štrynclová se řadí k řemeslníkům, kteří udržují nepřetržitou tradici ruční výroby skla. V oboru, ve kterém pracuje navazuje na tradiční technologii ruční výroby tzv. železnobrodských skleněných figurek. Přesto, že v posledních letech dochází v místním prostředí k úbytku řemeslníků

pracujících se sklem, patří k těm, kteří usilovně pracují na zachování tradičních způsobů technologie výroby.

III. Informace o schopnosti předávat osvojené profesní znalosti a dovednosti následovníkům

Jiřina Štrynclová působila od roku 1993 na Střední škole řemesel v Jablonci nad Nisou a v Železném Brodě jako mistr odborného výcviku v oboru výroby skleněných figurek. Zde roky předávala znalosti o figurkářském řemesle dalším generacím — mladým lidem, z nichž někteří v této činnosti úspěšně pokračují. Na práci s uční oceňovala především fakt, že se jedná o dynamickou tvůrčí práci. Ačkoli je sama mistrem ve svém oboru, stále se ráda učí nové sklářské techniky a získává nové poznatky.

I po ukončení své aktivní pedagogické činnosti a odchodu do důchodu nepřestala v oboru pracovat. V roce 2021 navázala spolupráci s Kittelovým muzeem na Krásné, kde provozuje Studio J, malou dílnu, ve které návštěvníkům předvádí tradiční způsob ruční výroby skleněných figurek. Vedle toho zde organizuje akce, které slouží k osvětě některých oborů sklářského řemesla. Organizuje také kurzy jak pro širší veřejnost, tak pro absolventy řemeslnických škol, kteří se chtějí ve výrobě skleněných figurek zdokonalovat, či si práci se sklem znovu oživit. Kurzy jsou určeny pro různě kvalifikované frekventanty — od začátečníků až po pokročilé. Jejím cílem je podporovat mladé a šikovné lidi, kteří se řemeslu chtějí věnovat. Přes své kontakty tak začínajícím figurkářům pomáhá v propagaci a prodeji výrobků, tak, aby se dostali do podvědomí veřejnosti. Absolvování kurzu mladých sklářů také pomáhá s uplatněním na pracovním trhu

V roce 2023 založila iniciativu pro podporu začínajících podnikatelů – absolventů učebních oborů a sklářských škole se specializací na výrobu skleněných figurek „Budoucnost sklářského řemesla je v našich rukou“. Program, který realizuje ve spolupráci s odbornou veřejností a skláři, pověřeným pracovištěm pro TLK MČR Turnov a dalšími zainteresovanými subjekty v libereckém kraji, získal grantovou podporu od Krajského úřadu v Liberci. Je zaměřen na pomoc a podporu sklářských oborů, kterým se věnují jednotlivci, kteří navazují na tradici podomácká rukodělné sklářské výroby. Předností Jiřiny Štrynclové v tomto ohledu jsou její zkušenosti z pedagogické praxe.

Jiřina Štrynclová si z řad svých studentů vychovala mnoho následovníků. Mezi ně patří figurkáři, kteří se aktivně věnují tomuto oboru a se kterými Jiřina Štrynclová úzce spolupracuje: Vendula Kvochová, Petr Duna, Marie Horčíčková a Marika Halamová, která se stala i její nástupkyní jako mistrová odborného výcviku na Střední škole řemesel a služeb v Jablonci nad Nisou.

IV. Informace o účasti na přehlídkách, výstavách a specializovaných trzích, případně dalších aktivitách péče o tradice lidového řemesla

Jiřina Štrynclová předvádí tradiční způsob ruční výroby skleněných figurek nad kahanem od roku 2000, většinou sama nebo se svými bývalými žáky. Objevila se na mnoha trzích, přehlídkách, výstavách a dalších akcích, kde mohla široká veřejnost pod ruce zdatné figurkářky nahlédnout. V současné době pravidelně řemeslo předvádí v Kittelově muzeu na Krásné v obci Pěnčín, kde má svou vlastní dílnu a kde se rovněž podílí na tvorbě programu akcí jako je Sklářský víkend, Sklářské dny ad.

Výběr lokalit a akcí, kterých se Jiřina Štrynclová pravidelně účastní:

Kittelovo muzeum – Krásná, obec Pěnčín. Zde se koná několik akcí v průběhu roku. Jiřina Štrynclová zde má stálou dílnu v době návštěvní sezóny, nejvýznamnější akcí jsou Sklářské dny.

Pouť Kristiánov Jizerské hory

Jičín město pohádky

Skleněné městečko Železný Brod

Křehká krása — Jablonec nad Nisou

Ámos — Jablonec nad Nisou

EDUCA — Liberec

Kopidlinský kvítek

Vzdělání a řemeslo — České Budějovice

Lysá nad Labem — Řemeslo, oděv a šperk

Praha Holešovice — Vánoční trhy

Praha Holešovice — Cestovní ruch

Betlémská kaple Praha — Vánoční trhy

Galerie Templ — Mladá Boleslav

Alšovický pochod sklářů

Svatováclavské farmářské trhy — Pěnčín

Slavnosti na Smržovce